

مقاله پژوهشی: تبیین اثرات سالخوردگی جمعیت در امنیت ملی ایران

۲۰,۱۰۰۱,۳۳۲۹۲۵۳۸,۱۴۰۰,۱۱,۳۹,۵,۹

علیرضا جمشیدی^۱، مهدی مدیری^۲، میرنجم موسوی^۳، میرصادق محمدی^۴

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۷/۲۷

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۱/۱۴

چکیده

این مطالعه با هدف بررسی و تبیین اثرات سالخوردگی جمعیت در امنیت ملی ایران انجام شده است. روش پژوهش این مطالعه توصیفی - تحلیلی، از نوع تحقیقات کاربردی بوده و شیوه جمع‌آوری اطلاعات میدانی است. جامعه آماری مطالعه حاضر تمامی افرادی (اعضای هیأت علمی دانشگاه) که به نحوی در زمینه هدف اصلی مطالعه دارای فعالیت علمی می‌باشند را شامل می‌شود. به علت محدودیت‌های مختلف، ۵۰ نفر به صورت تصادفی در دسترس جهت مطالعه انتخاب شدند. در این مطالعه جهت بررسی اطلاعات میدانی از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده شد که روایی آن صوری و پایایی آن با استناد به ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۰۹) مورد تأیید قرار گرفت. در پژوهش حاضر برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از مدل تحلیل عاملی اکتشافی و تأییدی و نرم‌افزارهای مرتبط نظیر SPSS و Amos استفاده شده است. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی نشان داد که پنج مؤلفه اقتصادی، اجتماعی، دفاعی - امنیتی، سیاسی و جمعیتی می‌توانند بر امنیت ملی کشور تأثیرگذار باشند. همچنین نتایج مدل تأییدی نشان داد که به صورت کلی عامل اقتصادی (۰/۴۹)، عامل اجتماعی (۰/۳۸)، عامل دفاعی - امنیتی (۰/۴۲)، عامل سیاسی (۰/۴۴) و عامل جمعیتی (۰/۲۳) توانایی تبیین ۸۰ درصد واریانس اثرگذاری سالخوردگی جمعیت بر امنیت ملی کشور را دارند.

۱. استادیار گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران، (نویسنده مسئول)

al.jamshidi@urmia.ac.ir

۲. دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران، ایران

۳. استاد گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

۴. دانشجوی دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

کلیدواژه‌ها: سالخوردگی، جمعیت، امنیت ملی، تحلیل عاملی اکتشافی - تأییدی، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

در دهه‌های اخیر مطالعات مختلفی در زمینه تغییرات و دگرگونی‌های جمعیتی انجام شده و به عبارتی دیگر بحث‌های جمعیت‌شناختی اهمیت ویژه‌ای برای پژوهشگران و اندیشمندان داشته و این اهمیت را نیز می‌توان در استفاده گسترده از برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران متخصص در زمینه جمعیت‌شناختی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های سطح کلان کشورها دید (مهرگان و رضائی، ۱۳۸۸: ۱۳۸). در این بین، ساختار جمعیت و تغییر و تحولاتی که در این بخش در طول زمان رخ داده و آثاری که بر بخش‌های مختلف جامعه از جمله اقتصاد، اجتماعی، نظامی، امنیت و ... خواهد داشت، دارای اهمیت ویژه‌ای است. در نتیجه بی‌توجهی و بدون برنامه بودن کشور به این مسئله (ساختار جمعیت)، در آینده‌ای نزدیک باعث به وجود آمدن ناهماهنگی و مشکلات مختلفی در برنامه‌ریزی‌های موجود در کشور شده و در نهایت باعث به هم خوردن تعادل در بخش‌های مختلف (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و ...) کشور خواهد شد.

در بحث‌های ژئوپلیتیکی، جمعیت دارای اهمیت خاص و ویژه‌ای بوده، به طوری که در بررسی جایگاه هر کشور، جمعیت یکی از عوامل اصلی خواهد بود. همچنین در جهت بررسی و اندازه‌گیری میزان قدرت یک کشور (دولت)، عوامل مختلفی تأثیرگذار هستند. اولین عامل را می‌توان به موقعیت راهبردی و ژئوپلیتیک آن کشور نسبت داد. عوامل دیگری از جمله منابع قابل دسترس کشور، اندازه و وسعت جغرافیایی کشور، تجهیزات و فناوری‌های نظامی کشور، هویت و فرهنگ ملی کشور، جمعیت، اندازه و ساختار جمعیت کشور نیز بر جایگاه مورد نظر تأثیرگذار بوده و جزء مؤلفه‌های بنیادی هستند (رحیمیان، ۱۳۹۷: ۱۲۸). کشورهای مختلف جهان با توجه به اینکه از نظر امکانات مادی و معنوی به‌ویژه به لحاظ منابع طبیعی، جمعیت، انسجام داخلی، موقعیت راهبردی و ... هم‌سطح نبوده و نسبت به یکدیگر برتری‌هایی دارند. بر این اساس تصورات و توقعات آن کشورها (کشورهای ضعیف‌تر از نظر شاخص‌های بالا) از برآورده شدن منافعی در سطح بین‌الملل کمتر از کشورهای دیگر بوده و همچنین ابزارها و امکانات آن‌ها از نظر پیشبرد آن منافع، متفاوت خواهد بود (روشندل،

۱۳۸۸:۳). منافع دولت‌ها گاهی با یکدیگر متفاوت بوده و همین امر سبب بروز اختلاف و کشمکش بین آن‌ها خواهد شد. کوشش برای بالا بردن میزان امنیت ملی یکی از مهم‌ترین نگرانی‌های دولت‌ها و یکی از پایه‌های سیاست خارجی آن‌ها است (مبنایی و زهدی، ۱۳۹۱:۷۴). آنچه در بین تمامی کشورها و ملل جهان به‌عنوان حافظ امنیت یا نامنی به‌صورت مشترک به کار برده می‌شود، حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی (حافظنیا، ۱۳۷۹:۲۴۸) به‌ویژه شاخص‌هایی نظیر مذاهب، هویت، توسعه‌یافتگی مناطق، شاخص‌های مختلف جمعیتی و ... است. در صورتی که این حوزه‌ها یا شاخص‌ها در نظر گرفته نشود و به عبارتی برنامه‌ای خاص در مورد آن‌ها وجود نداشته باشد یا اینکه به یکی از آن‌ها بهای بیشتری داده شود و باعث گسترش بی‌رویه شوند، قطعاً امنیت ملی تحت تأثیر قرار خواهد گرفت و کشور با بحران‌های مختلف مواجه خواهد گردید.

امنیت ملی یکی از مهم‌ترین و حیاتی‌ترین بحث‌های موجود در هر کشور است که به‌طور کلی به شیوه حفاظت از ارزش‌های یک ملت و جلوگیری از آسیب رسیدن به ارزش‌ها بحث می‌کند. با توجه به اینکه می‌توان ارزش‌های هر ملت و جامعه‌ای را به قسمت‌های مختلفی تقسیم کرد، امنیت ملی نیز به شاخه‌های مختلفی همچون امنیت نظامی، امنیت اقتصادی، امنیت نرم‌افزاری، امنیت محیطی و ... تقسیم می‌شود (صالح‌نیا، ۱۳۹۵:۳۹۸۲). به‌صورت کلی می‌توان گفت، امنیت ملی از مهم‌ترین دغدغه‌های هر کشوری بوده و از طرفی دیگر با توجه به چندجانبه بودن وضعیت و مفهوم آن، در نتیجه این موضوع تحقق امنیت ملی را پیچیده می‌نماید. عوامل اجتماعی (جمعیت) در بین عوامل قدرت ملی، بزرگ‌ترین نقش را در جهت نیل به امنیت ملی ایفاء می‌نمایند و نقش‌آفرینی سایر عوامل را تحت تأثیر قرار می‌دهند. این عامل در همه جوامع تعیین‌کننده بوده و عملکردهای متفاوتی از خود بروز می‌دهد (منزوی بزرگی و همکاران، ۱۳۹۷:۶۷).

جمعیت و رشد آن، عاملی تأثیرگذار بر ژئوپلیتیک و امنیت ملی هر کشوری بوده و از آنجایی که این عامل بر افزایش یا کاهش قدرت ملی و به دنبال آن امنیت ملی تأثیر مستقیم دارد؛ در نتیجه افزایش یا کاهش جمعیت از دیدگاه قدرت و امنیت ملی دارای جایگاه

ویژه‌ای است. در نتیجه به صورت پایه‌ای، با بالا رفتن نرخ رشد جمعیت کشور، روحیه ملی تقویت و با کاهش نرخ رشد جمعیت کشور می‌توان شاهد ضعیف شدن روحیه ملی بود. به عبارتی دیگر، روندهای رشد جمعیت بر قدرت ملی و امنیت ملی تأثیرگذار است (محرابی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۵۰). در نتیجه بی‌توجهی به این وضعیت، خسارات جبران‌ناپذیری را در پی خواهد داشت، به طوری که به دنبال ابراز نگرانی رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) از موضوع جمعیت در جمهوری اسلامی ایران، سیاست‌های کلی جمعیت در اواخر اردیبهشت سال ۱۳۹۴ (بر اساس بند یک اصل ۱۱۰ قانون اساسی و پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام) توسط ایشان در ۱۴ بند ابلاغ گردید.

بر اساس تقسیم‌بندی‌های مربوط از امنیت ملی، مشاهده می‌شود که جمعیت هر کشور، با توجه به شرایط مختلف، می‌تواند بر بخش‌های مختلف امنیت ملی کشور تأثیرگذار باشد. حال پرسش این است که ساختار جمعیت کشور، به‌ویژه سالمندی جمعیت در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران به چه میزان تأثیرگذار خواهد بود؟

۱. مبانی نظری

در جهت بررسی و تعریف امنیت ملی، در ابتدا باید مفهوم امنیت و دیدگاه‌های مختلف در آن زمینه مشخص شود و بعد به بررسی امنیت ملی پرداخته شود. امنیت در معنی لغوی (معین، ۱۳۷۱: ۳۵۴) آن به معنی ایمن شدن، در امان بودن و بی‌ترسی است. همچنین امنیت در دیدگاه‌های مختلف از جمله واقع‌گرایان، نواقح‌گرایان و نولیرال‌ها به رقابت دولت‌ها بر سر قدرت و ناامنی نشأت گرفته از آن‌ها مرتبط می‌شود؛ زیرا مکاتب مورد نظر زاده رقابت دولت‌ها در زمینه قدرت بوده‌اند. واقع‌گرایان معتقدند که نباید مفهوم امنیت را خیلی گسترده ساخت، زیرا باعث از دست رفتن انسجام نظری آن خواهد شد و از طرفی دیگر پیش‌بینی راه‌حل نیز دشوارتر می‌شود (مینایی و زهدی، ۱۳۹۱: ۸۰). تا دهه ۱۸۸۰ میلادی یک تعریف جامع در زمینه امنیت ملی موجود نبود و به صورت کلی مفهوم امنیت ملی که ریشه آن به قرن ۱۷ میلادی برمی‌گردد، در زمینه تولد ملت مطرح بوده و در آن زمان این

مفهوم جدید با مفهوم و عنوان بقای ملی شناخته شده است (علی‌بخشی، ۱۳۸۹: ۱۸). از طرفی دیگر، بعضی از متفکران معتقدند که قدمت مفهوم امنیت ملی بسیار قدیمی‌تر بوده و به دوران یونانی‌ها و حتی عصر هخامنشیان و شاید قبل‌تر برمی‌گردد.

امنیت ملی شامل تعقیب روانی و مادی ایمنی بوده و در زمینه مسئولیت حکومت‌های ملی قرار دارد تا از این طریق حکومت بتواند از تهدیدات مستقیم خارجی مرتبط با ماندگاری رژیم‌ها، نظام شهروندی و شیوه زندگی شهروندان خود جلوگیری کند (ماندل، ۱۳۸۷: ۵۲). همچنین در فرهنگ علوم سیاسی نیز چنین آمده که امنیت ملی عبارت از احساس آزادی کشور در تعقیب هدف‌های اساسی و بدون ترس و خطر جدی از خارج نسبت به منافع سیاسی، اساسی و حیاتی کشور می‌باشد (قاسمی، ۱۳۷۲: ۵۵). در فرهنگ اصطلاحات روابط بین‌الملل نیز عنوان شده که امنیت ملی عبارت است از وضعیتی که یک ملت بدون هیچ‌گونه تهدید در جهت از دست دادن تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی یا خاک خود به سر می‌برد. لیپمن^۱ (۱۹۴۳ م) اولین فردی است که مفهومی روشن از امنیت ملی را عنوان کرد. او عنوان می‌کند که یک ملت وقتی دارای امنیت است که در صورت دوری از جنگ بتواند ارزش‌های اساسی خود را حفظ کند و در صورت اقدام به جنگ بتواند آن را پیش ببرد (یگانگی و عبایی، ۱۳۹۷: ۳). واقع‌گرایانی مانند مورگنتا، امنیت ملی را با قدرت نظامی هم‌معنا در نظر گرفته‌اند. کشمکش بر سر قدرت، هدف دولتمردان در امنیت ملی بوده و قدرت ملی، اساس نظریه واقع‌گرایان است. بوزان معتقد است که امنیت ملی از نظر مفهومی، ضعیف و از نظر تعریف، مبهم و به لحاظ سیاسی، یک مفهوم قدرتمند است (بوزان، ۱۳۷۸: ۴۸). از طرفی دیگر، نظریه‌پردازان رویکرد سازه‌انگاری در این زمینه نوعی رابطه متقابل بین عناصر امنیت ملی و عناصر محیط اجتماعی و فرهنگی را قائل هستند. از نظر آن‌ها، محیط امنیت کشور یک محیط فرهنگی و نهادی می‌باشد (عسگری، ۱۳۹۰: ۳۰).

امنیت ملی دارای دو بُعد داخلی و خارجی است که با یکدیگر مرتبط‌اند. در بُعد داخلی تهدیدهای آشکار و پنهان در درون مرز ناامنی به بار می‌آورد، از قبیل تهدیدات سیاسی

(شورش، جدایی‌طلبی، انقلاب ...)، اقتصادی (نابسامانی و بحران‌های اقتصادی، شغلی، فنی، حرفه‌ای و ...)، نظامی (کودتا، جنگ داخلی و ...)، اجتماعی (آشوب‌های اجتماعی، تحولات جمعیتی یا سالخورده‌گی، مهاجرت و ...) که هر کدام مردم را تحت فشار قرار می‌دهند. در بُعد خارجی نیز امنیت ملی می‌تواند از ناحیه مسائل سیاسی (انزوا، اعمال فشارهای سیاسی و ...)، نظامی (حمله، تعرض نظامی و تقویت قدرت نظامی دشمن و ...)، اقتصادی (تحریم‌های اقتصادی، تعرفه، لیست سیاه و ...) و ... تهدید شود. امروزه به دلیل ارتباطات گسترده و نزدیکی ملت‌ها به یکدیگر، امنیت ملی در بُعد خارج و داخل به‌طور کامل با یکدیگر در پیوند هستند و از یکدیگر تأثیر و تأثر می‌پذیرند (صالح‌نیا، ۱۳۹۵؛ یگانگی و عبایی، ۱۳۹۷). به‌طور کلی، مطالعه منابع مختلف در زمینه امنیت ملی نشان می‌دهد که این موضوع از عوامل مختلفی تأثیر می‌پذیرد که آن عوامل از سه حوزه جغرافیا، سیاست و قدرت نشأت می‌گیرند. از طرفی دیگر، عوامل تولیدکننده یا به‌عکس تهدیدکننده امنیت به‌طور عمده عبارت‌اند از: موقعیت و مشخصات ژئوپلیتیکی و جغرافیایی کشور، وضع جمعیتی کشور، قدرت اقتصادی، استقلال یا وابستگی کشور به خارج از مرزها، روحیه نیروهای ارتش، سطح علمی و نبوغ دانشمندان، ویژگی‌های رهبران سیاسی، فناوری، سیاست جهانی در خصوص مدیریت و خلع سلاح و ... (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۲۳۷). در اصل قدرت و امنیت ملی متأثر از جمعیت هستند. البته لازم به ذکر است که امروزه با توجه به تغییرات و پیشرفت‌های صورت‌گرفته در بخش‌های مختلف از زندگی افراد، بحث کیفیت نقش بسیار مهم و حساسی را بازی می‌کند. به‌طوری که در مباحث ژئوپلیتیک مدام به این نکته اشاره می‌شود که مهم‌ترین عامل در بین عوامل مؤثر در تفکرات ژئوپلیتیک، انسان کیفی (دارای مهارت عینی و ذهنی) است (عزتی، ۱۳۸۶: ۲۷).

کمترا اندیشمندی در حوزه سیاسی و نظامی و به‌ویژه ژئوپلیتیک یافت می‌شود که به نقش عنصر جمعیت در افزایش قدرت و امنیت ملی نپرداخته باشد. در کنار سایر عوامل سیاسی و فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی و ایدئولوژیکی، جمعیت یکی از ارکان ثابت، اثرگذار و تعیین‌کننده در قدرت ملی واحدهای سیاسی لحاظ می‌شود. البته دیدگاه‌ها بیشتر

مرتبط به نقش جمعیت متناسب در این حوزه می‌باشد. از این رو در این نظریه‌ها اندازه، حدود، تناسب، کیفیت و ... به‌عنوان شاخص‌های اساسی مدنظر قرار گرفته‌اند. همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، نظریه‌های موجود در باب نقش جمعیت در قدرت ملی نشان داده شده است.

جدول ۱. نظریه‌های جمعیت در قدرت و اقتدار ملی

نام	نظریه
ارگانسی	اندازه جمعیت
جان ویک لین	تعداد جمعیت، خصایص ملی، روحیه ملی و همبستگی اجتماعی
جوزف فرانک	جمعیت
جوشا گلد اشتاین	جمعیت
دوید جابلنسکی	عوامل جمعیتی از قبیل اندازه، روندها، ساختارها و ...
ریچارد مویر	جمعیت، تعداد، مهارت‌ها، سلامت، ساختار و خصوصیات اخلاقی و ملی
کنت والتر	اندازه جمعیت
گیدوفیشر	میزان و پراکندگی جمعیت
یوهان پیتر اشتوتمیلش	جمعیت و تراکم جمعیت
فردیناند رایدنبرگ	جمعیت

منبع: (رکن‌آبادی، ۱۳۹۶: ۴؛ محمدیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۸؛ منزوی بزرگی و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۶-۷۵)

با توجه به آمارهای مربوط به نرخ رشد جمعیت و کاهش زاد و ولد، متخصصان جمعیت‌شناسی عنوان می‌دارند که در یک الی دو دهه آینده، کشور به‌صورت مستقیم و ملموس با ساختار سالخورده مواجه خواهد بود. با توجه به شرایط خاص آن ساختار، نیازمند تدابیر و برنامه‌های خاص خود بوده و به عبارتی نیازمند آمادگی از قبل برای آن شرایط می‌باشد. البته لازم به ذکر است که در این زمینه کشور نیازمند برنامه‌های بلندمدت در زمینه رشد جمعیت نیز می‌باشد؛ زیرا رشد متناسب جمعیت می‌تواند آینده متناسب و مطلوب را برای کشور ترسیم نماید (روحانی، ۱۳۸۹: ۱۸). توزیع و پراکندگی جغرافیایی جمعیت ایران با توجه به اینکه ترکیبی از دو الگوی توزیع و پراکندگی هسته‌ای، نقطه

ناهماهنگی در سطح کشور را نشان می‌دهد، اما نمی‌تواند به نحو احسن در تأمین امنیت و توسعه همه‌جانبه کشور عمل کند. از نظر همگونی یا ناهمگونی، جمعیت ایران با توجه به ساختار متمرکز سیاسی، اداری، فرهنگی و اقتصادی کشور، بیشتر به‌جای اینکه به‌عنوان عاملی در جهت غنای فرهنگی ایران عمل کند، در واقع با توجه به دنباله فضایی آن در ماورای مرزهای ملی و وجود فرصت‌ها و شرایط مساعد برای جذب اکثر گروه‌های قومی ایرانی به‌سوی فضای بیرونی، بزرگ‌ترین تهدید برای امنیت ملی کشور به حساب می‌آید؛ بنابراین در جهت تضعیف وزن ژئوپلیتیکی کشور عمل می‌کند. در این بین حتی رشد مهاجرت بین‌استانی در داخل کشور که به‌طور کامل از حالت مرکز - پیرامون برخوردار است، نمی‌تواند نویدبخش آینده خوبی برای توسعه و امنیت کشور باشد؛ چراکه تداوم این روند باعث تجمع خرده‌فرهنگ‌ها و سلاقی مختلف ایرانی در مرکز کشور خواهد شد (جاجرمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۱۷) که این وضعیت مشکلات خاص خود را دارد.

بر اساس ارزیابی‌های جمعیت‌شناختی، در صورتی که سن امید به زندگی در ایران ۷۵ سال و میزان رشد جمعیت ۱/۵ درصد در سال در نظر گرفته شود، جمعیت کشور در سال پایانی چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور، ۱۰۷ میلیون نفر خواهد بود که از این تعداد، ۱۴/۷ درصد از جمعیت یعنی بیش از ۱۵ میلیون و پانصد هزار نفر را سالمندان تشکیل خواهند داد، یعنی جمعیت سالمند کشور در نزدیک ۲۰ سال، یعنی از سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۵، نزدیک به سه برابر خواهد شد. بر اساس منابع علمی جمعیت‌شناختی، زمانی که هشت درصد جمعیت را افراد ۶۵ سال و بالاتر یا ۱۲ درصد جمعیت را افراد ۶۰ ساله و بالاتر تشکیل دهند، پدیده سالمندی شکل می‌گیرد (قیصریان، ۱۳۸۸: ۳). در این بین همچنان که دیده می‌شود، ساختمان جمعیت ایران نیز تا چند دهه آینده از حالت متعادل برخوردار نخواهد بود. نمودار مربوط به ساختمان جمعیت ایران، کاهش جمعیت فعال کشور را در آینده نوید می‌دهد. به‌طور کلی به غیر از شاخص‌های تعداد جمعیت ایران، حس تعلق مکانی و به دنبال آن ناسیونالیسم ایرانی و تا حدودی ارزش‌های فرهنگی مورد قبول مردم در جامعه ایرانی، دیگر ابعاد مانند پراکندگی و توزیع جغرافیایی جمعیت، همگونی یا ناهمگونی آن،

ساختمان جمعیت، کیفیت اشتغال، سطح سواد و عامل مهاجرت به خصوص در سطح داخلی نمی‌توانند در رابطه با وزن ژئوپلیتیکی ایران نقش مثبت و ارزنده‌ای داشته باشند. در فلسفه سیاسی ایران، نه تنها مردم نقش محوری در حفظ و بقای کشور دارند، بلکه به مثابه یک مقوله واحد و منسجم نیز نگاه می‌شوند (حافظنیا و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۳۷).

۲. روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر، با توجه به اهداف در نظر گرفته شده، از نوع کمی و کاربردی بوده که با روش توصیفی و با استفاده از زمینه‌یابی یا پیمایشی و همچنین روش علی انجام شده است. جامعه آماری مطالعه حاضر تمامی افرادی (اعضای هیأت علمی دانشگاه) است که در زمینه هدف اصلی این مطالعه یعنی جمعیت‌شناسی و امنیت ملی فعال بوده و دارای مطالعاتی نیز می‌باشد را شامل می‌شود. در این مطالعه با توجه به وسعت جامعه مورد نظر و مشخص نبودن تعداد دقیق افراد مورد نظر، لذا، نگارندگان با استفاده از مشاوره کارشناسان آمار اجتماعی ۵۰ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شد. لازم به توضیح است که با توجه به نبود آمار دقیق و قابل اعتماد در زمینه تعداد کارشناسان و متخصصان (اعضای هیأت علمی دانشگاه) که بر هدف اصلی این مطالعه اشراف کامل داشته باشند و همچنین به دلیل نبود چارچوب نمونه‌گیری مشخص، در این مطالعه از روش نمونه‌گیری در دسترس برای انتخاب نمونه نهایی جهت مطالعه استفاده شده است.

ابزار اصلی پژوهش جهت گردآوری اطلاعات مورد نیاز، پرسشنامه محقق‌ساخته بود که روایی آن با کسب نظرات اساتید دانشگاهی و پس از انجام اصلاحات لازم به تأیید نهایی رسیده است. جهت بررسی پایایی پرسشنامه مذکور، از آلفای کرونباخ استفاده شده که نتایج نشان‌دهنده پایایی مناسب ابزار تحقیق بود (آلفای کرونباخ = ۰/۸۰۹). پرسشنامه مذکور در دو بخش اصلی طراحی شده است. بخش اول مربوط به متغیرهای جمعیت‌شناختی بوده و متغیرهایی مانند سن، درآمد، تحصیلات و ... را در بر گرفته است. بخش دوم پرسشنامه مربوط به گویه‌های مختلفی در زمینه آثار سالمندی جمعیت کشور بر امنیت ملی می‌باشد. لازم به توضیح است که این بخش از پرسشنامه بخش‌های متنوعی را در زمینه تهدیدهای

مختلفی در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و ... که نشأت گرفته از پیر شدن جمعیت کشور در زمینه امنیت ملی می‌باشد، در برمی‌گیرد (جدول ۲). لازم به توضیح است که در این مطالعه، برای بررسی وضعیت سالخوردگی جمعیت کشور و شاخص‌های میانه سنی و میانگین سنی از اطلاعات مربوط به دوره‌های آماری ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ کل کشور استفاده شده است.

جدول ۲. معرفی شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق و میزان پایایی آن‌ها

متغیر	شرح شاخص	آلفای کرونباخ
متغیرهای مربوط به آثار سالمندی بر امنیت ملی کشور	کاهش نیروی کار، کاهش سطح درآمد خانوار، کاهش سطح نوآوری، کاهش سطح تولید، کاهش سرعت توسعه، نیازمندی به داروهای خاص، نیازمندی به واردات بیشتر، افزایش سلطه اقتصادی، افزایش بار مالی، کاهش تعداد جمعیت نخبگان، کاهش نشاط در جامعه، فشار زیاد به بیمه‌های اجتماعی، تغییر سن کار، کاهش نیروی فعال جامعه، نگهداری و مراقبت، افزایش آسیب‌های فرهنگی در خانوارهای تک‌هسته‌ای، فراموش شدن ارزش‌های فرهنگی و اخلاقی جامعه، نیازمندی به خدمات بهداشتی - درمانی سطح بالا، افزایش سن بازنشستگی، مهاجرت به مناطق شهری، تغییر سبک زندگی خانوارها، کاهش قدرت چانه‌زنی خارجی، کاهش قدرت بین‌المللی، کاهش توان اقتصادی بین‌المللی، کاهش رابطه و همکاری با همسایگان، کاهش اقتدار سیاسی، کم شدن تعداد افراد در محدوده سنی سربازی، افزایش ماه (زمانی) سربازی، کاهش نشاط و پویایی نیروی‌های نظامی، کاهش نخبگان نظامی، ضعیف شدن بنیه دفاعی کشور، کاهش تولیدات نظامی، کاهش سطح خودکفایی تولیدات نظامی، مجبور به استفاده از نیروی‌های امنیتی اجاره‌ای، نبود نیروی‌های جایگزین جوان، بالا رفتن سن ازدواج، تغییر نظام تربیتی خانوار و ایجاد شکاف نسلی.	۰/۸۵۴

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از جدول توزیع فراوانی، تحلیل عاملی اکتشافی در نرم‌افزار SPSS و تحلیل عاملی تأییدی و مدل‌سازی معادلات ساختاری در نرم‌افزار Amos استفاده شده است.

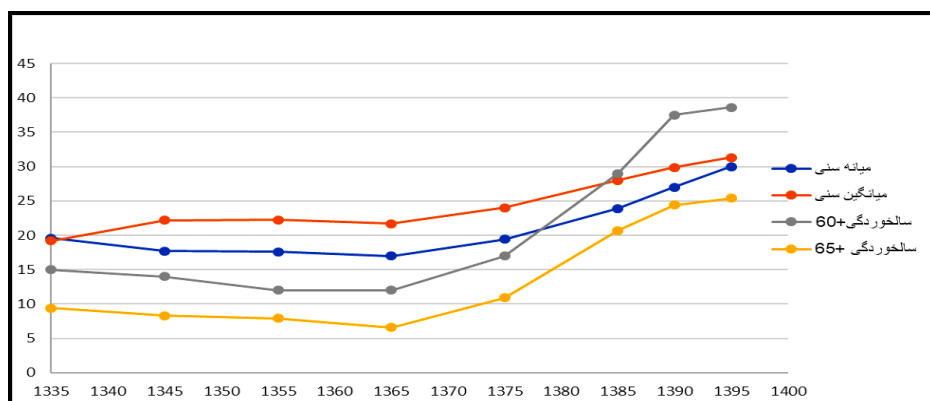
۳. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

در این بخش از مطالعه ابتدا به بررسی وضعیت سالمندی و شاخص‌های مربوطه پرداخته شده و سپس با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی و تأییدی، وضعیت تأثیرگذاری سالخوردگی بر امنیت ملی در کشور مورد بررسی قرار گرفته است.

(۱) بررسی وضعیت الگوهای جمعیتی و شاخص‌های سالخوردگی در کشور

بر اساس نتایج شکل ۱ مشاهده می‌شود که روند شاخص‌های میانگین سنی و میانه سنی از سال ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۹۵ در کل کشور دارای یک روند صعودی بوده، به طوری که میانه سنی در سال ۱۳۳۵ از ۱۹/۶ به ۳۰ در سال ۱۳۹۵ رسیده، همچنین میانگین سنی در سال ۱۳۳۵ از ۱۹/۲ به ۳۱/۳ در سال ۱۳۹۵ افزایش پیدا کرده است. به صورت کلی در مطالعات جمعیت‌شناسی، زمانی که میانه سنی جمعیت کمتر از ۲۰ سال باشد، آن جمعیت جوان بوده، در صورتی که میانه سنی بین ۲۰ تا ۳۰ سال باشد، جمعیت میانسال و جمعیتی که میانه سنی آن بیشتر از ۳۰ سال باشد، آن جمعیت پیر محسوب می‌شود.

در این مطالعه شاخص سالخوردگی با استفاده از دو عدد استاندارد (بالای ۶۵ سال و بالای ۶۰) برآورد شده است. همان‌طور که در شکل ۱ قابل مشاهده است، روند سالخوردگی در بین جمعیت کشور صعودی بوده، به طوری که در سال ۱۳۳۵ (بر اساس شاخص بالای ۶۰ سال) از ۱۵ به ۳۸/۶ رسیده و همچنین بر اساس استاندارد بالای ۶۵ سال، از ۹/۴ در سال ۱۳۳۵ به ۲۵/۴ در سال ۱۳۹۵ رسیده است. در این زمینه می‌توان علت این وضع را به سیاست‌های انقباضی کنترل جمعیت در دهه ۷۰ که موجب کاهش باوری و پیشرفت‌های پزشکی و درمانی، ارتقای فرهنگ بهداشتی و افزایش امید به زندگی ربط داد. نکته قابل تأمل اینکه با بالا رفتن میانگین سنی و کاهش باروری، دیررسی ازدواج بیشتر شده و عوامل اجتماعی مانند تغییرات سبک زندگی، مدرنیته و عوامل اقتصادی مانند کاهش درآمد، بیکاری و افزایش هزینه‌های زندگی در این امر دخیل بوده‌اند.

شکل ۱. روند سالخوردگی، میانگین سنی و میانگین سنی جمعیت ایران در طی سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۵

نتایج موجود در جدول ۳، وضعیت نرخ رشد سالمندی به تفکیک شهری و روستایی کل کشور طی سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۵ را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده مشاهده می‌شود، جمعیت سالخورده با آهنگ رشد بسیار بالایی رو به افزایش بوده که این وضعیت در شهرها نسبت به روستاها بسیار چشمگیر است. در این زمینه می‌توان گفت، با توجه به اینکه بیش از ۷۰ درصد جمعیت در ایران در شهرها ساکن هستند، در نتیجه سالخوردگی نرخ رشد جمعیت شهری می‌تواند یک چالش عظیم اقتصادی و اجتماعی در کشور باشد. در نتیجه برنامه‌ریزان باید به فکر مدیریت آن در آینده کشور باشند.

جدول ۳. وضعیت نرخ رشد سالمندی به تفکیک شهری و روستایی کل کشور طی سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۵

سال	۱۳۳۵-۱۳۴۵	۱۳۴۵-۱۳۵۵	۱۳۵۵-۱۳۶۵	۱۳۶۵-۱۳۷۵	۱۳۷۵-۱۳۸۵	۱۳۸۵-۱۳۹۵	۱۳۹۵-۱۳۹۰
نرخ رشد جمعیت سالمند کل کشور	۰/۵	۴/۲۶	۴	۲/۵۶	۳/۷۶	۳/۷۸	۳/۵۹
نرخ رشد جمعیت سالمند شهری کشور	۲/۸۴	۵/۷۷	۴/۹۷	۳/۸۲	۵/۲۳	۴/۸۶	۶/۵۲
نرخ رشد جمعیت سالمند روستایی کشور	-۰/۵۹	۲/۸۶	۲/۸۸	۰/۶۶	۰/۹۶	۱/۱۴	۰/۷۶

منبع: مرکز آمار ایران طی ۱۳۳۵-۱۳۹۵ و یافته‌های تحقیق ۱۳۹۸

(۲) شناسایی آثار سالخوردگی جمعیت کشور بر بخش‌های مختلف امنیت ملی کشور

برای دستیابی به هدف فوق، ابتدا با توجه به تعدد متغیرهای مورد بررسی، با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی، مهم‌ترین آثار سالخوردگی جمعیت کشور بر بخش‌های مختلف امنیت کشور شناسایی شده‌اند. هدف از این کار، شناسایی مهم‌ترین عواملی است که به صورت پنهانی در مجموعه گویه‌ها وجود دارند ولی به آسانی قابل مشاهده نمی‌باشند. در این پژوهش برای شناسایی مهم‌ترین آثار سالخوردگی جمعیت کشور، مقدار KMO برابر با (۰/۷۱۸) به دست آمد که نشان‌دهنده وضعیت مناسب داده‌ها برای تحلیل عاملی است و مقدار بارتلت نیز برابر با ۵۱۱۵/۵۸ به دست آمد که در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنی‌دار بود. نتایج نشان می‌دهد (جدول ۴) پنج عامل شناسایی شده در مجموع توانسته‌اند ۶۲/۷۹ درصد از واریانس کل متغیرهای مربوط به آثار سالخوردگی جمعیت کشور بر امنیت ملی را تبیین نمایند.

جدول ۴. عامل‌های استخراج شده در خصوص آثار سالخوردگی جمعیت کشور

عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد تجمعی واریانس
اول	۷/۰۶۵	۱۶/۵۷۹	۱۶/۵۷۹
دوم	۴/۲۷۳	۱۴/۲۵۴	۳۰/۸۳۳
سوم	۳/۷۱۲	۱۰/۹۹۶	۴۱/۸۳
چهارم	۲/۲۷	۹/۹۳۹	۵۱/۷۶۹
پنجم	۱/۳۵۰	۹/۷۶۸	۶۱/۵۳۷

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

نام‌گذاری عامل‌ها

جدول ۵ مربوط به عامل‌های نام‌گذاری شده در منطقه مورد مطالعه، متغیرهای مربوط به هریک از عامل‌ها و مقادیر بار عاملی هر متغیر است. با توجه به مقدار درصد واریانس تبیین شده مربوط به عوامل مختلف، عامل اول با درصد واریانس تبیین شده ۱۶/۵۷۹ بیشترین سهم را از تأثیرپذیر سالخوردگی جمعیت در زمینه امنیت ملی کشور داشته است که به نام عامل «اقتصادی» نام‌گذاری شده و شامل متغیرهایی مانند کاهش نیروی کار، کاهش سطح درآمد خانوار، کاهش سطح نوآوری، کاهش سطح تولید، کاهش سرعت توسعه، نیازمندی به داروهای خاص، افزایش سلطه اقتصادی و افزایش بار مالی است. عامل دوم «اجتماعی» نام‌گذاری شد و به‌عنوان یکی از عوامل تأثیرپذیر از سالخوردگی

جمعیت در زمینه امنیت ملی شناخته شده است. این عامل شامل متغیرهایی مانند، کاهش تعداد جمعیت نخبگان، کاهش نشاط در جامعه، فشار زیاد به بیمه‌های اجتماعی، تغییر سن کار، کاهش نیروی فعال جامعه، نگهداری و مراقبت، نیازمندی به خدمات بهداشتی - درمانی سطح بالا، افزایش سن بازنشستگی و تغییر سبک زندگی خانوارها می‌باشد. سایر عوامل و گویه‌های بارگذاری شده در جدول ۵ قابل مشاهده است.

جدول ۵. ضریب عاملی دوران یافته در این مطالعه

نام عامل	شاخص‌ها	بار عاملی
اقتصادی	کاهش نیروی کار (X1)	۰/۸۸۶
	کاهش سطح درآمد خانوار (X2)	۰/۸۹۷
	کاهش سرعت توسعه (X3)	۰/۸۸۷
	کاهش سطح نوآوری (X4)	۰/۹۰۹۰
	افزایش بار مالی (X5)	۰/۸۴
	افزایش سلطه اقتصادی (X6)	۰/۸۲۳
	کاهش سطح تولید (X7)	۰/۶۸۷
	نیازمندی به داروهای خاص (X8)	۰/۶۸۲
اجتماعی	تغییر سن کار (X9)	۰/۹۱۱
	کاهش تعداد جمعیت نخبگان (X10)	۰/۸۲۵
	کاهش نیروی فعال جامعه (X11)	۰/۹۱۵
	نیازمندی به خدمات بهداشتی - درمانی سطح بالا (X12)	۰/۸۹۲
	تغییر سبک زندگی خانوارها (X13)	۰/۹۲۴
	فشار زیاد به بیمه‌های اجتماعی (X14)	۰/۷۹۸
دفاعی - امنیتی	کاهش نخبگان نظامی (X15)	۰/۷۹۵
	کم شدن تعداد افراد در محدوده سنی سربازی (X16)	۰/۶۳۷
	مجبور به استفاده از نیروی‌های امنیتی اجاره‌ای (X17)	۰/۵۹۵
	نبود نیروی‌های جایگزین جوان (X18)	۰/۸۶۵
	کاهش نشاط و پویایی نیروی‌های نظامی (X19)	۰/۸۶۱
	کاهش سطح خودکفایی تولیدات نظامی (X20)	۰/۷۴۴
	ضعیف شدن بنیه دفاعی کشور (X21)	۰/۶۴۲
	کاهش توان اقتصادی بین‌الملل (X22)	۰/۷۱۲
سیاسی	کاهش قدرت بین‌المللی (X23)	۰/۷۰۴
	کاهش رابطه و همکاری با همسایگان (X24)	۰/۶۹۳
	کاهش قدرت چانه‌زنی خارجی (X25)	۰/۶۳۸
جمعیتی	ایجاد شکاف نسلی (X26)	۰/۸۴۱
	بالا رفتن سن ازدواج (X27)	۰/۸۶۴
	تغییر نظام تربیتی خانوار (X28)	۰/۷۴۵

بررسی سهم عوامل تأثیرپذیری از سالخوردگی جمعیت در زمینه امنیت ملی

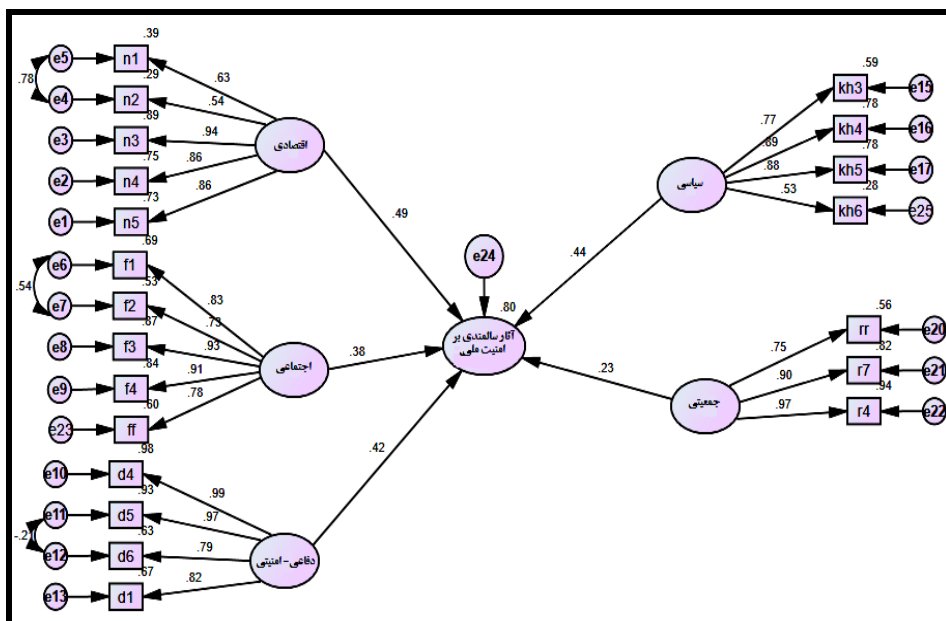
در ادامه جهت بررسی سهم عوامل تأثیرپذیری از سالخوردگی جمعیت در زمینه امنیت ملی در کشور از الگوی تحلیل عاملی تأییدی در محیط نرم افزار Amos Graphic استفاده شد. این الگو برای ایجاد اعتبار سازه، عوامل و مؤلفه‌ها بر مبنای یافته‌های بخش تحلیل اکتشافی انجام شده است. در ادامه پس از مشخص شدن گویه‌های ابزار تحقیق به تفکیک عوامل اصلی (مؤلفه‌های امنیت ملی) و فرعی، وارد الگوی تأییدی شدند و نتایج به‌دست‌آمده در شکل ۲ نشان داده شده است.

- تحلیل عاملی تأییدی پنج‌عاملی مرتبه دوم برای تحلیل تأثیر سالخوردگی جمعیت بر بخش‌های مختلف امنیت ملی

در این بخش از مطالعه، به‌منظور بررسی معنی‌داری اثرات هرکدام از متغیرهای پنهان اصلی و نیز رتبه‌بندی این متغیرها بر اساس میزان تأثیر آن‌ها در تشکیل و تبیین سازه اصلی درک مؤلفه‌های امنیت ملی تأثیرپذیر از سالخوردگی جمعیت، از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم استفاده شده که نتایج حاصل از اجرای آن در شکل ۲ و جداول ۶ و ۷ آورده شده است. ضرایب استاندارد مسیر بین متغیرهای پنهان با یکدیگر و متغیرهای مشاهده‌شده با متغیرهای پنهان در شکل ۲ قابل مشاهده است. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده (شکل ۲) می‌توان گفت که ضریب مسیر بین متغیرهای پنهان در سطح قابل قبولی بوده و بر اساس میزان بارهای عاملی موجود بین متغیرهای مشاهده‌شده و متغیرهای پنهان می‌توان گفت بارهای عاملی در عوامل اجتماعی و عوامل دفاعی - امنیتی بیش از سایر متغیرهای پنهان است. نتایج به‌دست‌آمده نشان داد که ضرایب همبستگی به‌دست‌آمده در عامل اقتصادی (۰/۴۹)، عامل اجتماعی (۰/۳۸)، عامل دفاعی - امنیتی (۰/۴۲)، عامل سیاسی (۰/۴۴) و عامل جمعیتی (۰/۲۳) و سالخوردگی جمعیت در کشور می‌باشد (شکل ۱). همچنین نتایج برآوردهای خطای استاندارد، نسبت بحرانی و سطوح معنی‌داری نیز نشان داد که تمامی برآوردهای در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار هستند. شاخص‌های برازش الگوی نهایی به‌دست‌آمده نیز در جدول ۶ نشان داده شده که نتایج آن نشان از برازش مناسب الگوی

نهایی این مطالعه است. در نهایت، نتایج جدول ۷ وضعیت ضرایب رگرسیونی استاندارد مربوط به اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای نهایی مشاهده شده و زیرمقیاس‌های به دست آمده بر متغیر وابسته پنهان اصلی را نشان می‌دهد.

شکل ۲. برآوردهای استاندارد ضرایب مسیر در الگوی تحلیل عاملی تأییدی

جدول ۶. شاخص‌های ارزیابی کلیت الگوی تحلیل عاملی مرتبه دوم

PRATIO	NFI	GFI	RMR	HOELTER	RMSEA	CFI	CMIN/DF	متغیر
۰/۴۶۴	۰/۹۲۱	۰/۹۱	۰/۰۳۹	۳۸۱	۰/۰۴۷	۰/۹۰۱	۲/۳۸	الگوی استخراجی
۰-۱	>۰/۹	>۰/۹	≈	> ۷۵	< ۰/۰۸	> ۰/۹	< ۵	مقادیر پیشنهادی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

جدول ۷. اثرهای کلی متغیرهای مشاهده شده و زیرمقیاس‌های مربوط به آثار سالمندی بر امنیت ملی

اثر ۵	اثر ۴	اثر ۳	اثر ۲	اثر ۱	ارزیابی کلی	
-	-	-	-	-	۰/۴۹	اقتصادی
-	-	-	-	-	۰/۳۸	اجتماعی
-	-	-	-	-	۰/۴۲	دفاعی - امنیتی
-	-	-	-	-	۰/۴۴	سیاسی
-	-	-	-	-	۰/۲۳	جمعیتی
-	-	-	-	۰/۶۳	۰/۳۰۸	کاهش نیروی کار (X1)
-	-	-	-	۰/۵۴	۰/۲۶۴	کاهش سطح درآمد خانوار (X2)
-	-	-	-	۰/۹۴	۰/۴۶	کاهش سرعت توسعه (X3)
-	-	-	-	۰/۸۶	۰/۴۲۱	کاهش سطح نوآوری (X4)
-	-	-	-	۰/۸۶	۰/۴۲۱	افزایش بار مالی (X5)
-	-	-	۰/۸۳	-	۰/۳۱۵	افزایش سلطه اقتصادی (X6)
-	-	-	۰/۷۳	-	۰/۲۷۷	کاهش سطح تولید (X7)
-	-	-	۰/۹۳	-	۰/۳۵۳	نیازمندی به داروهای خاص (X8)
-	-	-	۰/۹۱	-	۰/۳۴۵	تغییر سن کار (X9)
-	-	-	۰/۷۸	-	۰/۲۹۶	کاهش تعداد جمعیت نخبگان (X10)
-	-	۰/۹۹	-	-	۰/۴۱۵	کاهش نیروی فعال جامعه (X11)
-	-	۰/۹۷	-	-	۰/۴۰۷	نیازمندی به خدمات بهداشتی - درمانی سطح بالا (X12)
-	-	۰/۷۹	-	-	۰/۳۳۱	تغییر سبک زندگی خانوارها (X13)
-	-	۰/۸۲	-	-	۰/۳۴۴	فشار زیاد به بیمه‌های اجتماعی (X14)
-	۰/۷۷	-	-	-	۰/۳۳۸	کاهش نخبگان نظامی (X15)
-	۰/۸۹	-	-	-	۰/۳۹۱	کم شدن تعداد افراد در محدوده سنی سربازی (X16)
-	۰/۸۸	-	-	-	۰/۳۸۷	مجبور به استفاده از نیروی‌های امنیتی اجاره‌ای (X17)
-	۰/۵۳	-	-	-	۰/۲۳۳	نبود نیروی‌های جایگزین جوان (X18)
۰/۷۵	-	-	-	-	۰/۱۷۲	کاهش نشاط و پویایی نیروی‌های نظامی (X19)
۰/۹	-	-	-	-	۰/۲۰۷	کاهش سطح خودکفایی تولیدات نظامی (X20)
۰/۹۷	-	-	-	-	۰/۲۲۳	ضعیف شدن بنیه دفاعی کشور (X21)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

بر اساس نتایج جدول ۷، می‌توان گفت که بیشترین آثار غیرمستقیم بر ارزیابی سالخورده‌گی جمعیت بر مؤلفه‌های امنیت ملی در کشور به ترتیب مربوط به متغیرهای مشاهده شده کاهش سرعت توسعه (X3)، کاهش سطح نوآوری (X4)، افزایش بار مالی

(X5)، کاهش نیروی فعال جامعه (X11) و نیازمندی به خدمات بهداشتی - درمانی سطح بالا (X12) می‌باشد. به صورت کلی می‌توان گفت عوامل اقتصادی، سیاسی و دفاعی - امنیتی بیشترین سهم از تأثیرپذیری سالخوردگی جمعیت را دارا می‌باشند.

۴. نتیجه‌گیری

هدف این مطالعه بررسی وضعیت سالخوردگی در کشور بر اساس اطلاعات دو دوره آمارگیری نفوس و مسکن ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ و تأثیر آن بر امنیت ملی بوده است. همان‌طور که گفته شد، در بخش اول این مطالعه از شاخص‌های میانه سنی، میانگین سنی و شاخص سالخوردگی (بالتر از ۶۰ و ۶۵ سال) استفاده شده است. نتایج نشان داد که طی سی سال گذشته میانه سنی کل کشور دارای رشد حدود ۱/۵ برابر بوده است. با توجه به اینکه افزایش میانه سنی در یک جامعه، نشان از کاهش میزان مولید و بالا رفتن میانگین سنی آن جامعه دارد. می‌توان گفت در کشور، بر اساس اطلاعات سی‌ساله مورد بررسی، میزان مولید با کاهش مواجه بوده و از طرفی دیگر میانگین سنی جمعیت نیز افزایش یافته است. نکته قابل تأمل اینکه با بالا رفتن میانگین سنی و کاهش باروری، دیررسی ازدواج بیشتر شده و عوامل اجتماعی مانند تغییرات سبک زندگی، مدرنیته و عوامل اقتصادی مانند کاهش درآمد، بیکاری و افزایش هزینه‌های زندگی در این امر دخیل بوده‌اند. به عبارتی دیگر می‌توان گفت، افزایش میانه و میانگین سنی جامعه پیامدهای سنگین اقتصادی، سیاسی و نظامی را در پی خواهد داشت و این پیامدها در مناطق مرزی به دلیل شکننده بودن فضای طبیعی و انسانی موجود در آن‌ها، شدیدتر و عمیق‌تر خواهد بود. همچنین نتایج بررسی وضعیت سالخوردگی در دوره‌های آماری مورد مطالعه در کشور نشان داد که یک روند صعودی در زمینه سالخوردگی بر کشور حاکم می‌باشد. در این زمینه می‌توان علت این وضع را به سیاست‌های انقباضی کنترل جمعیت در دهه ۷۰ که موجب کاهش باروری و پیشرفت‌های پزشکی و درمانی، ارتقای فرهنگ بهداشتی و افزایش امید به زندگی می‌شود، ربط داد. یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که با بالا رفتن سن به وجود می‌آید، تمایل بیشتر به

رفاه و زندگی راحت است. به این معنا که بالا رفتن سن انسان‌ها موجب ریسک‌پذیری کمتری برای انجام کارهای خلاقانه و تلاش برای بهبود وضعیت جامعه می‌شود، از طرف دیگر بالا رفتن میان‌سن جمعیت در هر جامعه‌ای از نیروی کار جامعه برای حرکت رو به جلو و پویایی هرچه بیشتر آن فضا خواهد کاست، زیرا هرچه سن بالاتر رود، نیاز به نگهداری و مراقبت از آن بیشتر خواهد شد، در نتیجه نیروی بخش بزرگی از جامعه جوان و انرژی و زیرساخت‌های کشور صرف نگهداری از جمعیت سالخورده کشور خواهد شد.

نتایج بررسی بخش آثار سالخوردگی جمعیت بر بخش‌های مختلف امنیت ملی کشور نشان داد که این عامل می‌تواند از طریق مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، دفاعی - امنیتی، سیاسی و جمعیتی بر امنیت ملی کشور تأثیرگذار باشد. همچنین نتیجه بررسی این وضعیت با استفاده از تحلیل معادلات ساختاری مشخص شد که به ترتیب مؤلفه‌های اقتصادی (۰/۴۹)، سیاسی (۰/۴۴) و دفاعی - امنیتی (۰/۴۲) بیشترین تأثیرپذیری را از سالخوردگی جمعیتی دارند. در این زمینه می‌توان گفت، با افزایش سالخوردگی جمعیت از یک طرف و از طرفی دیگر کاهش باروری در کشور، درصد جمعیت فعال کشور کمتر شده که نتیجه آن کاهش نسبت نیروی کار و آماده به کار در کشور در طول چند سال تا چند دهه خواهد شد. زمانی که نیروی کار در یک خانوار کم شده یا توانایی انجام کار مثل سال‌های قبل را نداشته باشد، قاعدتاً سطح درآمد آن خانوار کمتر خواهد شد و به ناچار خانوار وابستگی هرچه بیشتری به دولت و بیمه‌های مختلف پیدا خواهد کرد. همچنین با افزایش سالخوردگی در جمعیت کشور، فعالیت‌های مختلف در بین اقشار جامعه کاهش خواهد یافت. به صورت نمونه با کاهش فعالیت نخبگان در بخش‌های مختلف جامعه، به‌ویژه در بخش‌های تولید، سطح تولید و حتی نوآوری در جامعه کاهش خواهد یافت و دولت به ناچار مجبور به واردات محصولات مورد نظر و یا وارد کردن نیروی کار از کشورهای دیگر خواهد بود که در مجموع این عوامل باعث افزایش بار مالی برای دولت خواهند بود.

فهرست منابع و مآخذ

- ابراهیم، علی‌بخشی (۱۳۸۹)، الگوی طرح‌ریزی راهبرد نظامی و مدیریت امنیت ملی، تهران، چاپ اول، دانشکده فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه چاپ و انتشارات دافوس.
- بوزان، باری (۱۳۷۸)، مردم، دولت‌ها و هراس، ترجمه ناشر، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- جاجرمی، کاظم؛ پیشگاهی‌فرد، زهرا و مهکویی، حجت (۱۳۹۲)، ارزیابی تهدیدات زیست‌محیطی در امنیت ملی ایران، فصلنامه راهبرد، سال ۲۲، شماره ۶۷، صص ۲۳۰-۱۹۳.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۵)، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد، انتشارات پاپلی، چاپ اول.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۷)، مبانی مطالعات سیاسی و اجتماعی، جلد دوم، قم، سازمان حوزه‌ها و مدارس علمیه خارج از کشور.
- حافظ‌نیا، محمدرضا؛ ولی‌قلی‌زاده، علی و احمدی‌پور، زهرا (۱۳۸۸)، بررسی و تحلیل نقش جمعیت در وزن ژئوپلیتیکی ایران، فصلنامه مدرس، دوره سیزدهم، شماره اول، صص ۱۶۳-۱۲۹.
- رحیمیان، فرشاد (۱۳۹۷)، آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری جمعیتی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه جمعیت، سال ۲۵، شماره ۱۰۵-۱۰۶، صص ۱۵۱-۱۲۷.
- رکن‌آبادی، مرتضی (۱۳۹۶)، نقش جمعیت در اقتدار ملی، اداره پژوهشی - سیاسی صداوسیما، ایران، قابل دسترسی در http://www.iribnews.ir/files/fa/news/1396/9/2/1615080_174.pdf
- روحانی، حسن (۱۳۸۹)، درآمدی بر مؤلفه‌های اساسی محیطی در چشم‌انداز ایران، فصلنامه راهبرد، مرکز تحقیقات استراتژیک، سال ۱۹، شماره ۵۵، صص ۳۴-۷.
- روشندل، جلیل (۱۳۸۸)، امنیت ملی و نظام بین‌الملل، تهران، انتشارات سمت.
- صالح‌نیا، علی (۱۳۹۵)، بررسی نظری مفهوم امنیت ملی و ابعاد مختلف آن، دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت، مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، دوره دهم، تهران.
- عزتی، عزت‌الله (۱۳۸۶)، نظریه‌های جدید جغرافیای سیاسی، تهران، نشر قومس.
- عسگری، محمود (۱۳۹۰)، فرهنگ راهبردی ج.ا.ایران، نامه دفاع، تهران، مرکز تحقیقات راهبردی.
- قاسمی، حاکم (۱۳۷۲)، برداشت‌های متفاوت از امنیت ملی، فصلنامه سیاست دفاعی، سال اول، شماره دوم، صص ۵۴-۵۵.
- قیصریان، اسحاق (۱۳۸۸)، بررسی ابعاد اجتماعی، اقتصادی پدیده سالمندی در ایران، مجله جمعیت، شماره ۷۰-۶۹، صص ۲۸-۱.
- ماندل، رابرت (۱۳۸۷)، چهره متغیر امنیت ملی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- محرابی، علیرضا؛ نیکزاد، روح‌الله و ساسانی‌پور، محمد (۱۳۹۲)، تبیین ژئوپلیتیک رشد جمعیت و امنیت ملی ایران، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال پنجم، شماره دوم، صص ۱۶۷-۱۴۹.
- محمدیان، حسین؛ حیدری، غلامحسین و قالیباف، محمدباقر (۱۳۹۱)، تحلیل نقش جمعیت کلان‌شهر تهران در قدرت ملی کشور، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هشتم، شماره اول، صص ۱۱۱-۸۲.
- معین، محمد (۱۳۷۱)، فرهنگ لغت فارسی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، صص ۳۵۴.
- منزوی بزرگی، جواد؛ احمدی، صادق و علیی، محمدولی (۱۳۹۷)، آینده‌پژوهی امنیتی گذار و سیاست‌های جمعیتی جمهوری اسلامی ایران و ارائه سناریوهای محتمل، فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره ۳۰، صص ۹۵-۶۵.
- مهرگان، نادر و رضائی، روح‌الله (۱۳۸۸)، اثر ساختار سنی جمعیت بر رشد اقتصادی، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال ۱۳، شماره ۳۹، صص ۱۴۶-۱۳۷.
- مینایی، حسین و زهدی، یعقوب (۱۳۹۱)، بررسی میزان تأثیر انسجام اجتماعی و تغییرات جمعیتی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال دهم، شماره ۳۹، صص ۱۱۲-۷۳.
- یگانگی، سید کامران و عبایی، پریسا (۱۳۹۷)، ارائه مدل مفهومی و سیستماتیک از امنیت ملی، دومین کنفرانس رهیافت نوین در علوم انسانی.

